ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Tog'ayeva Shaxnoza Sharof qizi

O’zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

togayevashaxnoza1698@gmail.com

O'ZBEKISTON FOND BOZORIDA BROKER, DILER VA INVESTITSION BANKLARNING PROFESSIONAL FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston fond bozorida broker, diler va investitsion banklarning professional faoliyati, ularning kapital bozorini rivojlantirishdagi o‘rni hamda ushbu institutlar faoliyatini takomillashtirish istiqbollari tahlil qilinadi. Zamonaviy moliya bozorlarida vositachilik institutlari investitsiya jarayonining samarali tashkil etilishi, likvidlikning ta’minlanishi va investorlar manfaatlarining himoya qilinishida muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotda brokerlik va dilerlik xizmatlarining rivojlanish darajasi, investitsion banklarning emissiya, anderrayting va konsalting faoliyati hamda xalqaro tajriba asosida ularni modernizatsiya qilish yo‘nalishlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish, institutsional muhitni takomillashtirish va moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish orqali fond bozori samaradorligini oshirish imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: fond bozori, broker, diler, investitsion bank, professional ishtirokchilar, qimmatli qog‘ozlar bozori, likvidlik, anderrayting, kapital bozori, moliyaviy infratuzilma

Abstract. This article analyzes the professional activities of brokers, dealers, and investment banks in Uzbekistan’s stock market, as well as their role in capital market development and prospects for improvement. In modern financial markets, intermediary institutions play a crucial role in facilitating investment processes, ensuring market liquidity, and protecting investors’ interests. The study examines the development of brokerage and dealing services, the underwriting and advisory functions of investment banks, and modernization directions based on international experience. Particular attention is given to the role of digital technologies, institutional reforms, and financial infrastructure development in enhancing market efficiency.

Keywords: stock market, broker, dealer, investment bank, professional participants, securities market, liquidity, underwriting, capital market, financial infrastructure

Kirish

Fond bozori iqtisodiyotda investitsiya resurslarini safarbar etish, kapitalni samarali taqsimlash hamda iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishda muhim moliyaviy mexanizm hisoblanadi. Ushbu bozorda broker, diler va investitsion banklar professional vositachilar sifatida investorlar va emitentlar o‘rtasidagi aloqani ta’minlab, qimmatli qog‘ozlar muomalasining uzluksizligini hamda bozor likvidligini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, fond bozori infratuzilmasining samaradorligi aynan professional ishtirokchilar faoliyatining rivojlanganlik darajasiga bog‘liq.

Brokerlar investorlar nomidan bitimlar tuzish va bozor operatsiyalarini amalga oshirish orqali qimmatli qog‘ozlar savdosining asosiy tashkilotchilaridan biri hisoblanadi. Dilerlar esa o‘z nomidan va o‘z hisobidan qimmatli qog‘ozlarni sotib olish va sotish orqali bozorda likvidlikni ta’minlaydi. Investitsion banklar esa emissiya, anderrayting, maslahat xizmatlari, korporativ moliyalashtirish va birlashish-qo‘shilish jarayonlarini tashkil etish orqali kapital bozorining rivojlanishida strategik ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda global moliya bozorlarida raqamli texnologiyalar, onlayn savdo platformalari va innovatsion moliyaviy xizmatlarning keng joriy etilishi brokerlik va dilerlik faoliyatining mazmunini tubdan o‘zgartirmoqda. Investitsion banklar ham an’anaviy xizmatlardan tashqari murakkab moliyaviy instrumentlar, risklarni boshqarish va investitsiya strategiyalarini ishlab chiqish bo‘yicha kompleks xizmatlar ko‘rsatmoqda.

Asosiy qism

Fond bozorining samarali faoliyat yuritishi ko‘p jihatdan undagi professional ishtirokchilar — brokerlar, dilerlar va investitsion banklar faoliyatining rivojlanganlik darajasiga bog‘liq. Ushbu institutlar qimmatli qog‘ozlar muomalasini tashkil etish, investitsiya resurslarini jalb qilish, bozor likvidligini ta’minlash hamda narx shakllanishining samarali mexanizmini yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Xalqaro moliya amaliyotida kapital bozorining chuqurligi va samaradorligi aynan vositachilik institutlarining professional darajasi bilan chambarchas bog‘liq ekani ta’kidlanadi.

Brokerlik faoliyati investorlar nomidan qimmatli qog‘ozlar bilan bitimlar tuzish, maslahat xizmatlari ko‘rsatish hamda savdo jarayonini tashkil etishni o‘z ichiga oladi. Rivojlangan mamlakatlarda brokerlar nafaqat vositachi, balki investitsiya maslahatchisi, portfel menejeri va analitik sifatida ham faoliyat yuritadi. Mishkin va Eakins tadqiqotlariga ko‘ra, brokerlik xizmatlarining sifati investorlarning bozorga kirish darajasi va investitsion faolligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli savdo platformalarining paydo bo‘lishi brokerlik xizmatlarini ommalashtirib, chakana investorlar ulushining ortishiga olib kelmoqda.

Dilerlar esa qimmatli qog‘ozlarni o‘z nomidan va o‘z hisobidan sotib olib sotish orqali bozor likvidligini ta’minlaydi. Ular bozor makerlar sifatida narxlar o‘rtasidagi farqdan foyda oladi va savdo uzluksizligini ta’minlaydi. Fabozzi asarlarida dilerlarning faoliyati narx shakllanishi mexanizmining muhim elementi sifatida ko‘rib chiqilib, ularning yetarli soni va kapitali bozor barqarorligini oshirishi ta’kidlanadi. Likvidlik past bo‘lgan bozorlarda dilerlarning yetishmasligi savdo hajmining kamayishiga va narxlarning keskin o‘zgarishiga olib kelishi mumkin.

Investitsion banklar kapital bozorining eng muhim professional ishtirokchilaridan biri bo‘lib, ular emissiya tashkil etish, anderrayting, konsalting, korporativ moliyalashtirish hamda birlashish va qo‘shilish (M&A) jarayonlarini amalga oshiradi. Brealey, Myers va Allen tadqiqotlariga ko‘ra, investitsion banklar kompaniyalarni fond bozoriga olib chiqish orqali real sektor va moliya bozori o‘rtasidagi bog‘lovchi bo‘g‘in vazifasini bajaradi. IPO jarayonlarini tashkil etish, investorlarni jalb qilish va qimmatli qog‘ozlarni joylashtirish aynan investitsion banklar orqali amalga oshiriladi.

So‘nggi yillarda global moliya bozorlarida ushbu institutlar faoliyatida sezilarli transformatsiyalar kuzatilmoqda. Raqamli texnologiyalar, algoritmik savdo tizimlari va onlayn platformalarning keng qo‘llanilishi brokerlik va dilerlik xizmatlarini yanada tezkor va arzon qilmoqda. Investitsion banklar esa an’anaviy xizmatlardan tashqari murakkab moliyaviy instrumentlar, risklarni boshqarish strategiyalari va investitsiya mahsulotlarini ishlab chiqish bilan shug‘ullanmoqda. IMF va Jahon banki hisobotlarida kapital bozorining rivojlanishi uchun professional vositachilar faoliyatining diversifikatsiyasi muhim omil sifatida qayd etilgan.

O‘zbekiston fond bozori sharoitida broker, diler va investitsion banklar faoliyati hali yetarli darajada rivojlanmagan bo‘lib, bozor likvidligining pastligi, institutsional investorlar sonining kamligi hamda investitsiya madaniyatining yetarli emasligi ularning faoliyatini cheklab kelmoqda. Shu bilan birga, so‘nggi yillarda kapital bozorini rivojlantirish, davlat korxonalarini

transformatsiya qilish va IPO jarayonlarini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar professional ishtirokchilar faoliyatini kengaytirish uchun muhim zamin yaratmoqda.

Rivojlanayotgan fond bozorlarida brokerlik xizmatlarini raqamlashtirish, dilerlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda investitsion bank institutini shakllantirish bozor likvidligini oshirish va investorlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, moliyaviy infratuzilmani takomillashtirish, xalqaro standartlarni joriy etish va malakali mutaxassislar tayyorlash professional faoliyatni rivojlantirishning muhim shartlari hisoblanadi.

Umuman olganda, broker, diler va investitsion banklarning samarali faoliyati fond bozorining chuqurligi, likvidligi va barqarorligini ta’minlab, kapitalning real sektoriga oqimini kuchaytiradi. Ushbu institutlarni modernizatsiya qilish O‘zbekiston fond bozorini xalqaro moliya tizimiga integratsiyalashuvini tezlashtirish hamda investitsiyalar hajmini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

1-jadval.

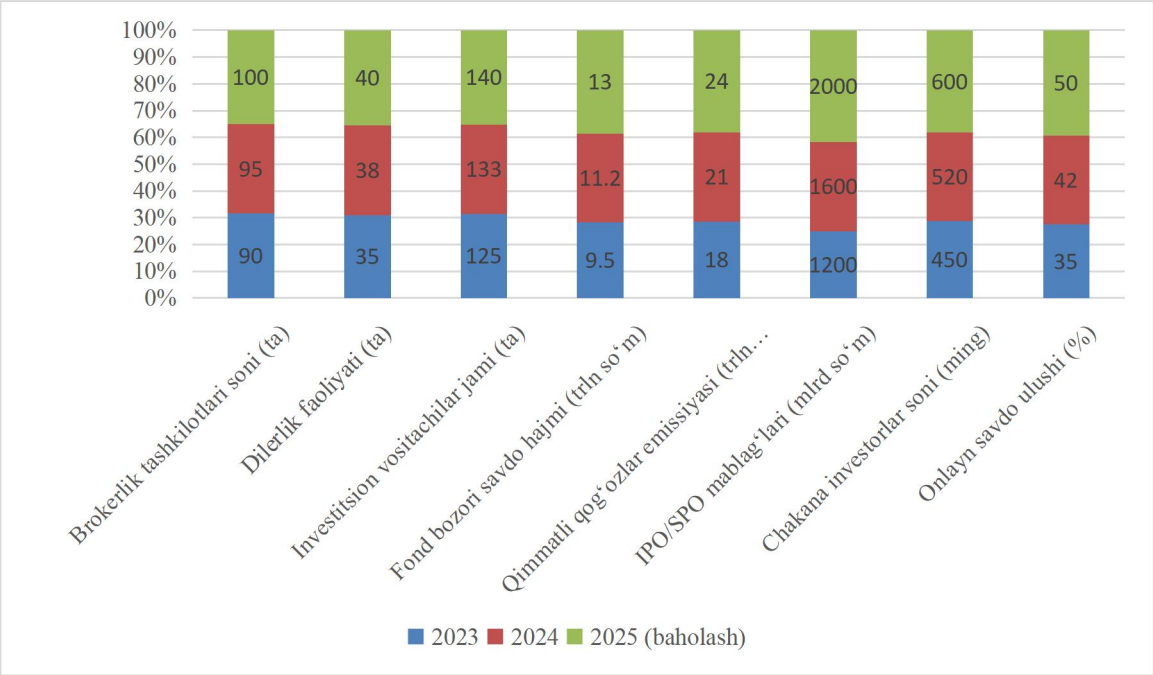
O‘zbekiston fond bozorida professional ishtirokchilar faoliyatiga oid asosiy ko‘rsatkichlar (2023–2025 yy.)

№	Ko‘rsatkichlar	2023 yil	2024 yil	2025 yil (baholash)
1	Brokerlik tashkilotlari soni (ta)	≈ 90	≈ 95	≈ 100
2	Dilerlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchilar (ta)	≈ 35	≈ 38	≈ 40
3	Investitsion vositachilar soni (broker/diler jami)	≈ 125	≈ 133	≈ 140
4	Fond bozori savdo hajmi (trln so‘m)	≈ 9,5 trln	≈ 11,2 trln	≈ 13,0 trln
5	Qimmatli qog‘ozlar emissiyasi hajmi (trln so‘m)	≈ 18 trln	≈ 21 trln	≈ 24 trln
6	IPO/SPO orqali jalb qilingan mablag‘lar (mlrd so‘m)	≈ 1 200 mlrd	≈ 1 600 mlrd	≈ 2 000 mlrd
7	Chakana investorlar soni (ming kishi)	≈ 450 ming	≈ 520 ming	≈ 600 ming
8	Onlayn savdo operatsiyalari ulushi (%)	≈ 35 %	≈ 42 %	≈ 50 %

Manba: O‘zbekiston kapital bozori bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlar, fond birjasi hisobotlari va moliya bozori tahlillari asosida umumlashtirilib tuzilgan.

Keltirilgan jadval O‘zbekiston fond bozorida broker, diler va investitsion vositachilar faoliyatining 2023–2025 yillardagi rivojlanish dinamikasini aks ettiradi. Ma’lumotlarga ko‘ra, professional ishtirokchilar soni yildan yilga oshib bormoqda, bu esa kapital bozor infratuzilmasining bosqichma-bosqich kengayib borayotganidan dalolat beradi. Brokerlik tashkilotlari va dilerlar sonining ko‘payishi investorlar uchun xizmat ko‘rsatish imkoniyatlarining kengayishiga hamda savdo jarayonining faollashishiga olib kelmoqda.

Fond bozori savdo hajmining o‘sishi qimmatli qog‘ozlarga bo‘lgan talab ortib borayotganini va kapital bozorining iqtisodiyotdagi ahamiyati kuchayib borayotganini ko‘rsatadi. Emissiya hajmining oshishi esa kompaniyalar tomonidan fond bozoridan moliyalashtirish manbai sifatida foydalanish darajasi ortayotganidan dalolat beradi. IPO va SPO orqali jalb qilingan mablag‘lar hajmining ortishi kapital bozorini chuqurlashtirish va davlat korxonalarini xususiylashtirish jarayonlarining faollashayotganini tasdiqlaydi. Chakana investorlar sonining ko‘payishi aholi qatlamining fond bozoriga jalb etilishi kuchayib borayotganini ko‘rsatadi. Jadval ma’lumotlari O‘zbekiston fond bozorida professional vositachilar faoliyati asta-sekin rivojlanib borayotganini, bozor likvidligi ortib borayotganini hamda investorlar faolligi kuchayib borayotganini ko‘rsatadi.

1-rasm.2023–2025 yillarda O‘zbekiston fond bozorida broker, diler va investitsion vositachilar faoliyati ko‘rsatkichlari dinamikasi

Manba:O‘zbekiston kapital bozori bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlar, fond birjasi hisobotlari hamda moliya bozori tahlillari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Diagrammada 2023–2025 yillar davomida O‘zbekiston fond bozorida professional ishtirokchilar — brokerlar, dilerlar va investitsion vositachilar faoliyatining asosiy ko‘rsatkichlari o‘zgarishi aks ettirilgan. Ma’lumotlar brokerlik va dilerlik tashkilotlari sonining oshib borayotganini, bu esa bozor infratuzilmasining kengayib borayotganidan dalolat berishini ko‘rsatadi.

Fond bozori savdo hajmi va qimmatli qog‘ozlar emissiyasi hajmining ortishi kapital bozorining iqtisodiyotdagi roli kuchayib borayotganini bildiradi. IPO va SPO orqali jalb qilingan mablag‘larning o‘sishi kompaniyalar tomonidan fond bozoridan moliyalashtirish manbai sifatida foydalanish darajasi oshayotganini tasdiqlaydi. Chakana investorlar sonining ko‘payishi aholi qatlamining kapital bozoriga jalb etilishi faollashganini ko‘rsatadi. Onlayn savdo operatsiyalari ulushining sezilarli oshishi esa raqamli texnologiyalar va masofaviy xizmatlarning rivojlanishi natijasida investorlar uchun bozorga kirish imkoniyatlari yanada soddalashganini anglatadi.

Diagramma O‘zbekiston fond bozori professional institutlari faoliyatining bosqichma-bosqich rivojlanib borayotganini, bozor likvidligi va investorlar faolligi ortayotganini hamda kapital bozorini chuqurlashtirish jarayonlari jadallashayotganini ifodalaydi.

Xulosa

O‘zbekiston fond bozorida broker, diler va investitsion banklar kapital bozorining asosiy professional ishtirokchilari sifatida investitsiya jarayonining samarali tashkil etilishi, bozor likvidligi va narx shakllanishini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ularning faoliyati investorlar va emitentlar o‘rtasidagi vositachilikni amalga oshirib, moliyaviy resurslarning real sektoriga yo‘naltirilishiga xizmat qiladi.

So‘nggi yillardagi tendensiyalar professional ishtirokchilar sonining ortib borayotganini, savdo hajmining kengayayotganini hamda onlayn xizmatlarning rivojlanishi natijasida investorlar faolligi oshayotganini ko‘rsatmoqda. Bu esa kapital bozor infratuzilmasining bosqichma-bosqich takomillashib borayotganidan dalolat beradi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va masofaviy

savdo platformalarining joriy etilishi brokerlik va dilerlik xizmatlarini yanada ommabop va qulay qilmoqda.

Shu bilan birga, bozor likvidligining pastligi, institutsional investorlar ulushining yetarli emasligi hamda investitsion bank xizmatlarining cheklanganligi fond bozorining to‘liq rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi omillar sifatida saqlanib qolmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, professional vositachilar faoliyatining rivojlanishi kapital bozorining chuqurligi va barqarorligini belgilovchi asosiy shartlardan biridir.

Umuman olganda, broker, diler va investitsion banklar faoliyatini takomillashtirish O‘zbekiston fond bozorini rivojlantirish, investitsiyalar hajmini oshirish hamda milliy iqtisodiyotning global kapital bozorlariga integratsiyasini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu institutlarning samarali faoliyati kapitalning real sektoriga oqimini kuchaytirib, iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishga xizmat qiladi.

Takliflar:

1. O‘zbekiston fond bozorida professional ishtirokchilar faoliyatini rivojlantirish maqsadida brokerlik va dilerlik tashkilotlari uchun litsenziyalash, nazorat va tartibga solish tizimini xalqaro standartlarga mos ravishda takomillashtirish zarur.
2. Investitsion bank institutini shakllantirish va rivojlantirish, xususan anderrayting, konsalting, IPO va SPO jarayonlarini tashkil etish bo‘yicha professional xizmatlar ko‘lamini kengaytirish maqsadga muvofiq.
3. Fond bozori likvidligini oshirish uchun dilerlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, market-meykerlik institutini rivojlantirish hamda savdo hajmini rag‘batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish zarur.
4. Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, onlayn savdo platformalari va mobil ilovalar orqali investitsiya qilish imkoniyatlarini soddalashtirish investorlar sonini oshirishga xizmat qiladi.
5. Institutsional investorlar — pensiya jamg‘armalari, sug‘urta kompaniyalari va investitsiya fondlari faoliyatini rivojlantirish orqali fond bozorida uzoq muddatli kapital oqimini shakllantirish lozim.
6. Investorlar huquqlarini himoya qilish, axborot shaffofligini ta’minlash va korporativ boshqaruv standartlarini kuchaytirish bozorga bo‘lgan ishonchni oshiradi.
7. Broker, diler va investitsion bank xodimlari uchun malaka oshirish dasturlari, professional sertifikatlash tizimlarini joriy etish hamda xalqaro tajriba almashinuvini kengaytirish muhim ahamiyatga ega.
8. Davlat tomonidan kapital bozorini rivojlantirishga qaratilgan islohotlarni davom ettirish, yirik davlat korxonalarini fond bozoriga chiqarish va yangi emissiyalarni rag‘batlantirish professional ishtirokchilar faoliyatining kengayishiga yordam beradi.

Quydagi chora-tadbirlarni izchil amalga oshirish O‘zbekiston fond bozorida broker, diler va investitsion banklarning samarali faoliyat yuritishini ta’minlab, kapital bozorining chuqurlashuvi, investitsiyalar hajmining oshishi hamda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Manbalar ro‘yxati:

1. Mishkin F. S., Eakins S. G. Financial Markets and Institutions. — Boston: Pearson Education, 2018.
2. Fabozzi F. J. Capital Markets: Institutions and Instruments. — Boston: Pearson Education, 2015.
3. Brealey R. A., Myers S. C., Allen F. Principles of Corporate Finance**.** — New York: McGraw-Hill Education, 2022.
4. Koller T., Goedhart M., Wessels D. Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies. — New York: John Wiley & Sons, 2015.
5. Rosenbaum J., Pearl J. Investment Banking: Valuation, Leveraged Buyouts, and Mergers & Acquisitions. — Hoboken: John Wiley & Sons, 2013.

6. Pinto J. E., Henry E., Robinson T. R., Stowe J. D. Equity Asset Valuation (CFA Institute Investment Series). — John Wiley & Sons, 2020.
7. Mathieson D. J. International Capital Markets: Developments, Prospects, and Policy Issues. — Washington: International Monetary Fund (IMF).
8. Chuppe T. M., Atkin M. Regulation of Securities Markets in Emerging Economies. — Washington: World Bank Publications.
9. World Bank Group Capital Markets Development: A Primer for Policymakers. — Washington, DC: World Bank.
10. IOSCO (International Organization of Securities Commissions) Objectives and Principles of Securities Regulation. — Madrid: IOSCO.